Florica BECHET
(Universitatea din Bucureşti)

De la Lucian la Marco Polo și *Orașele invizibile*

Abstract. (From Lucian to Marco Polo and *The Invisible Cities*) Our paper starts from and is based on Lucian of Samosata's novel "True History". This is, in its entirety, despite the title, pure imagination. Lucian is describing an imaginary trip, during which he and his companions arrive in the most fabulous places. It has seemed to us suitable to compare this novel to the writing of a real traveler, the famous Marco Polo, entitled "The Discovery of the World" or "The Book of Miracles". The fruit of his journeys to the Far East and of his long stay at Kublay Khan's court, the Venetian's work, told by himself to a cell mate who was a professional writer and who put it in writing, is placed at the border between real and imaginary. Through the miraculous and the uncanny of the things described, it becomes, for the reader of those times, the description of a totally unreal trip, just like Lucian's. A climax of the imaginary journey is represented by Italo Calvino's novel "The Invisible Cities", in which Marco Polo is sent by Kublay Khan to the most important places of his empire, in order to make a report on them. Marco Polo's story reveals a series of important cities which nevertheless are in the process of decaying, because they completely forgot and forsook the imaginary. The anchorage in reality leads to decrepitude, the imaginary alone is alive and brings life. We are facing thus a gradual itinerary from Lucian's imagined truth, through the slippery realm between real and imaginary presented in Marco Polo's work, to the imaginary as the source of truth.

Keywords: true, miraculous, imaginary, life, dream

Rezumat. Lucrarea noastră are drept punct de plecare şi bază romanul lui Lucian din Samosata *Istoria adevărată*. Acesta este, în întregime, în pofida titlului, imaginaţie pură. Lucian descrie o călătorie imaginară, în timpul căreia el şi tovarăşii săi ajung în cele mai fabuloase locuri. Ni s-a părut potrivit să comparăm acest roman cu lucrarea unui călător adevărat, faimosul Marco Polo, *Descoperirea lumii* sau *Cartea miracolelor*. Rod al călătoriilor sale în Orientul Îndepărtat şi al îndelungatei sale şederi la curtea lui Kublay Khan, lucrarea veneţianului, povestită de acesta unui tovarăş de celulă, scriitor de meserie, care îi dă forma scrisă, se află la limita dintre real şi imaginar şi, prin miraculosul şi neobişnuitul celor descrise, ajunge, pentru cititorul epocii sale, descrierea unei călătorii în întregime ireale, la fel ca aceea a lui Lucian. O culme a voiajului imaginar o reprezintă romanul *Oraşele imaginare* al lui Italo Calvino, lucrare în care Marco Polo este trimis de Kublay Khan în cele mai importante localităţi din imperiul său, pentru a-i face un raport asupra acestora. Povestirea lui Marco Polo relevă o seamă de cetăţi importante care însă, după părerea lui, sunt în curs de disoluţie, deoarece au uitat, au părăsit cu totul imaginarul. Ancorarea în real duce la decrepitudine, numai imaginarul este viu, dă viaţă. Avem astfel, un parcurs gradat, de la adevărul lucianesc imaginat, trecând prin tărâmul lunecos între adevărat şi imaginar prezentat de scrierea lui Marco Polo, până la imaginarul ca sursă a adevărului.

Cuvinte-cheie: adevărat, miraculos, imaginar, viaţă, vis

I. Fantezia şi statutul povestirilor de călătorie

„[...] puntea alunecoasă dintre real şi iluzoriul imaginar, dintre adevărul realităţii şi impalpabilul, doar reprezentabilul, intuibilul ficţiunii/imaginarului, este

BDD-A26637 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:55 UTC)

exact fantezia, *phantasia* în limba vechilor greci. Este, în ordine literară, cred că termenul cel mai important al familiei lexicale a verbului *phaino*(*mai*). Căci *phantasia* preia de la verbul-bază ideea esenţială a „arătării", a „apariţiei", nu mai puţin şi conotaţia extrem de semnificantă a „strălucirii", a „luminii strălucitoare", dar îi adaugă un element de noutate: puterea seducătoare, forţa irezistibilă a iluziei, pe care numai viziunile spectaculoase, jocul cosmic interior al imaginarului literaturii o poate crea şi întreţine în cel ce se lasă posedat. La marginea realului, pe muchia lui, începe spectacolul fantasticului (*phantastikos*).

Ultimul cuvânt este, în greacă, derivatul gramatical şi produsul/efect cel mai înalt al fantazării (*phantasia*). Fantezia naşte fantasticul" – spune Liviu Franga, în recenzia pe care o face traducerii în română a lucrării greco-sirianului Lucian din Samosata *Istoria adevărată*.[1]

Mare peregrin, sofistul din Samosata străbate, de-a lungul vieții, întregul bazin al Mării Mediterane, locuind și practicându-și meseria în numeroase cetăți de pe țărmurile acesteia. „Greutăţile vârstei i-au mutat, însă, peregrinările din geografia reală în cea a minţii. Cu ochii ei, fostul retor-filosof a străbătut necălcate teritorii şi a cunoscut noi feluri de oameni, chiar noi fiinţe. Altele decât cele din jur, asemenea lor, dar cu alcătuiri anapoda faţă de realitatea circumterestră. Dincolo de marginile văzute ale Lumii, Loukianos a intuit, descoperit şi redat, în ceea ce pare a fi fost ultima sa creaţie, romanul *Alethes historia*, „Istoria adevărată", adevărul iluzoriu al ficţiunii pure, nedependente sub nici o formă de contingentul vizibil şi palpabil."[2]

Operă de ficțiune, lucrarea lui Lucian pare să se constituie ca o luare de poziție față de istoricii care trădează adevărul, dând o importanță prea mare elementului imaginar și ireal, exacerbând fantezia, ca și față de autorii de romane de aventuri, înclinați către lucruri absurde și fantastice. Astfel, *Istoria adevărată* ia naștere ca o replică la scrierile lui Herodot, părintele istoriei-părintele minciunii, ale istoricilor lui Alexandru cel Mare sau ale lui Theopompos, Euthymenes ori Euchemeros, în care imaginația romanescă deține un rol esențial. Ea este, în primul rând, o povestire ce călătorie, gen literar destul de răspândit în Antichitate. Căci nu erau puțini aventurierii gata să părăsească apele calme și familiare ale Mediteranei, pentru a porni să exploreze fermecatul Orient sau misteriosul ocean, populate cu monștri legendari, care se întindeau dincolo de Coloanele lui Hercule sau în fabuloasa Indie ori în miraculoasa Chină.

Grecii nu știau nimic sau aproape nimic despre ceea ce exista dincolo de Strâmtoarea Gibraltar sau în regiunile mai îndepărtate ale Asiei. Știau, bineînțeles, că Europa se afla în fața Oceanului – acest Ocean care înconjura lumea cunoscută și, pentru mulți, reprezenta limita acesteia; știau, de asemenea, că staniul, ambra și aurul

[1] L. Franga, „Phantasia – între adevăr și iluzie (I), în *Viața Românească* 3-4/2009, http://www.viataromaneasca.eu/arhiva/58_viata-romaneasca-3-4-2009/23_note-clasice/

[2] Id., *ibid.(II),* 11-12/2009, http://www.viataromaneasca.eu/arhiva/63_viata-romaneasca-11-12-2009/23_note-clasice/507_phantasia-intre-adevar-si-iluzie-ii.html.

BDD-A26637 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:55 UTC)

proveneau dintr-un loc de dincolo de misterioasa întindere acestuia. Dar acolo cunoştinţele lor se opreau. Dincolo de Munţii Balcani, de Alpi, de Cevennes şi de Meseta, care încercuiau lumea mediterană, trăiau barbarii, populaţii înapoiate şi inculte până într-atât, încât nu ştiau greaca şi se exprimau prin ţipete de animale. Sursele antice ne transmit faptul că Pytheas din Massalia ar fi fost primul grec care s-a dus în întâmpinarea lor şi care a scris o sobră descriere a ceea ce a putut vedea, *Descrierea Oceanului*. Itinerarul începe în Massalia natală, trece prin Britannia şi insulele nordice, ajunge poate în Norvegia şi atinge, ca punct superior, cel mai nordic atins vreodată, ceea ce autorul numeşte Thule. Nu putem să nu ne gândim la urmaşul său, Antonios Diogenes, şi la faimoasa lui lucrare *Minunile de dincolo de Thule*, amintită de o sumedenie de geografi. Sunt mulţi cei care nu acordă nici cel mai mic credit scrierii lui Pytheas şi, într-adevăr, lumea ţinuturilor atlantice descrisă de el nu corespundea câtuşi de puţin confortabilelor prejudecăţi ale publicului rafinat căruia i se adresa. Public care trăia în această lume închisă a Mediteranei, unde toate cetăţile de pe coastă priveau spre mare şi întorceau spatele dealurilor şi munţilor populaţi de barbari. Exploratorul fără astâmpăr, Pytheas, ocupă, aşadar, în istorie un loc aparte, ca şi concitadinul său, Euthymenes, care a pornit spre sud, de-a lungul coastelor africane.

Numai că Pytheas face parte din acest cerc restrâns al personajelor extraordinare care, de-a lungul secolelor, au zdruncinat ideile epocii lor şi au deschis noi perspective contemporanilor lor. Lucrările acestora ridică mereu probleme, făcându-ne să ne întrebăm dacă avem de-a face cu un impostor sau cu un aventurier epic, cu un simplu colecţionar de anecdote sau cu un observator ştiinţific atipic. Întrebarea este justificată de dinamica lumii în care au trăit aceşti călători. Era o lume a schimbării, ale cărei orizonturi se lărgeau neîncetat, şi care ajungea să comunice la distanţe imense: aici materiile prime, ca şi ideile circulau uşor.

II. Neadevărurile *Istoriei adevărate*

În ceea ce-l priveşte pe Lucian din Samosata, plecând de la o adaptare a cunoscutului paradox socratic, în *Istoria adevărată* nefiind adevărat decât un singur lucru: faptul că nimic nu este adevărat, autorul propune cititorului o poveste de călătorie, destinată – cum spune el – relaxării şi desfătării, în care Lucian este, în acelaşi timp explorator şi autor. Consecinţa firească a acestei situaţii este faptul că naraţiunea se face la persoana întâi, o caracteristică a povestirilor de călătorie originare din Orient.

Împins de o curiozitate comparabilă cu aceea a lui Ulise[3], Lucian, însoţit de mai mulţi tovarăşi, se aventurează într-o călătorie în Oceanul de Vest, dincolo de Coloanele lui Hercule (acelaşi miraj al Oceanului, cu realităţile lui necunoscute).

[3] A se vedea *Adevărurile istoriei adevărate*, postfaţă la Lucian din Samosata, *Istoria adevărată*, traducere, notiţă biobibliografică, postfaţă şi note de Florica Bechet, Bucureşti, Editura Paideia, 2000, reluată, parţial, aici.

BDD-A26637 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:55 UTC)

Surprinşi de o furtună, călătorii ajung în locuri tot mai ciudate şi mai fanteziste – pe uscat, pe mare şi în cer, ba chiar dincolo de aceste repere omeneşti.

Astfel, cu asemenea poveşti, autorul îşi propune cucerirea unei noi dimensiuni. O nouă dimensiune temporală – prin atragerea în timpul acţiunii a perioadei mitologice şi poetice, vechile personaje intrând într-o nouă realitate. O nouă dimensiune spaţială – prima insulă de după Coloanele lui Hercule fiind puntea prin care aderă la spaţiul noii realităţi accesibile unor muritori, Luna, ţinuturi imaginare (cetatea *Lămpeşti*, lumea din burta balenei) şi spaţii mitice (Insula Fericiţilor, Insula Viselor, Insula Ogygia).

Formula artistică născocită de Lucian se bazează pe două tipuri de contraste, al căror efect este râsul. Primul contrast este cel dintre exagerarea hiperbolică *unitatea de măsură a noii realităţi fiind talpa de un plethru) şi precizia exagerată (constând din indicarea exactă a numărului obiectelor, a mărimii lor, a distanţelor etc.). Exagerarea este o modalitate de manifestare a sublimului, în cazul nostru a sublimului comic, întrucât este o exagerare care depăşeşte orice imaginaţie, chiar şi pe cea a barbarilor. Ca o piedică sau ca o zăbală a acestei neînfrânate imaginaţii, numărul exact este destinat să dea credibilitate obiectelor, creând impresia unei realităţi controlate până la cele mai mici amănunte. Te-ai aştepta să citeşti uneori cunoscuta formulă: „le-am măsurat/numărat eu însumi”. Se scoate astfel în relief aspectul grotesc, determinându-se un contrast neaşteptat între două moduri de reprezentare a realităţii: prin adaos (în exces) şi prin scădere (cu amănuntul), care duc la comic.

Cel de-al doilea contrast se manifestă în raportul dintre nou şi vechi. Divinul şi miticul (personaje şi legende) se convertesc în imagini noi, având proporţiile normale ale experienţei umane. Eroii devin astfel mai umani şi mai adevăraţi. Elena e o îndrăgostită romantică, ruşinată de un păcat nereuşit. Ulise e un soţ exasperat de fidelitatea seculară a soţiei, visând la farmecele amantei, în timp ce Calypso nu e decât ţiitoarea geloasă pe calităţile nevestei. În acelaşi timp, are loc o răsturnare a realităţii umane (rouă caldă, copaci fără rădăcini, idealul frumuseţii – chelia).

Autorul ne dă el însuşi cheia formulei sale artistice. Îşi plasează acţiunea dincolo de Coloanele lui Hercule, care reprezintă bornele lumii cunoscute, tot ce se află dincolo putând fi o anti-lume, o lume pe dos, o lume în oglindă sau chiar o bob-lume. Călătoria lui este asemănătoare celor legendare ale lui Hercule şi Dionysos, dar, cum nici aceştia nu ajunseseră cu mult mai departe, experienţa lui Lucian depăşeşte chiar experienţa legendară. La „baza” expediţiei sale se află urma piciorului lui Hercule, mare de un plethru – plethrul devenind astfel unitatea de măsură a noii realităţi, aceea născută din *auxesis* „hiperbola exagerată”. Iar modul fundamental de manifestare a acestei realităţi este insula.

Bineînţeles că romanul lui Lucian are o seamă de izvoare detectabile. În primul rând, sunt concepţiile geografice populare, conturate mai clar şi mai adevărat de Pytheas din Marsilia (în cartea *Despre Ocean*; Lucian a locuit şi a predat mulţi ani la Marsilia, unde Pytheas este socotit erou) şi de Antonios Diogenes (în *Minunile de*

BDD-A26637 © 2017 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:55 UTC)

dincolo de Thule). Apoi, sunt lucrările lui Iambulos şi Ctesias din Cnidos, ba chiar şi Vechiul Testament. Fantezia lui Lucian e fantezia unui literat şi a unui erudit, care însă nu are drept scop transfigurarea surselor la care se raportează destul de clar (nu de puține ori se întrevede sub textul lucianesc un pasaj din Homer, Hesiod sau Herodot), ci purul amuzament. Componenta literară e deosebit de importantă, ea apărând şi în tehnica expresiei şi invenției, astfel încât *Istoria adevărată* poate fi considerată un manual despre arta de a face parodie (cu o importantă componentă didactică).

Cu toate acestea, fantezia lui Lucian nu se limitează doar la prelucrarea unor surse. Lucian redimensionează personajele mitice după proporții umane, dându-le dimensiunile sufleteşti ale epocii sale. Miturile etnologice şi poetice sunt tratate cu ironie, suferind astfel un fenomen de „îmburghezire" şi coborâre din eroic. Autorul, spre deosebire de un Aristofan, bunăoară, nu are scopuri polemice, şi cu atât mai puțin politice, pragmatice. La un moment dat, el uită de modele şi parodie, şi se lansează, împins de o fantezie frenetică, ce organizează într-un mod cu totul nou şi personal peripețiile unei călătorii miraculoase în domeniul imposibilului. Căci, în lucrarea lui, adevărul istoric este ø, în timp ce adevărul literar tinde spre 100.

III. Îndoielnicele minuni orientale

În Evul Mediu, descrierile lumii nu țin neapărat de geografie. Se interesează de fapte diverse şi se înscriu mai puțin într-o grijă de recenzare a lumii reale, decât într-o tradiție livrescă cel mai adesea moştenită din Antichitate. Astfel, autorii medievali reiau dezvoltările lui Pliniu cel Bătrân în *Istoria* sa *naturală* (sec. I), sau pe cele ale lui Solinus din *Culegerea* sa *de curiozități* (sec. III), adaptându-le unui univers orientat de creştinism. Ştiința geografică nu este, în sine, la început, ci se integrează în reprezentări şi concepții asupra lumii al căror interes merge dincolo de cunoaşterea țărilor şi a popoarelor. Interesează mai puțin cunoaşterea universului decât creația şi lucrările Domnului, arătându-le frumusețea şi diversitatea.

Hărțile sunt conforme acestei concepții asupra lumii. În mapamonduri, pământul locuit constituie un sfert din globul terestru şi este figurat de un cerc înconjurat de Ocean. Este împărțit în trei continente, Asia, Europa şi Africa, ceea ce corespunde textului biblic. În Biblie, lumea terestră este împărțită după Potop între cei trei fii ai lui Noe: Sem primeşte Asia, Iaphet Europa şi Cham Africa. Asia este cea mai mare dintre cele trei deoarece se întinde pe jumătate din teritoriu, în vreme ce Europa şi Africa sunt separate una de cealaltă de Marea Mediterană.

Aşadar, a reprezenta şi a descrie lumea înseamnă a te înscrie în istoria omenirii aşa cum este ea povestită în Biblie. Astfel, descrierile sunt adesea orientate de la est spre vest, adică de la paradisul terestru, situat în Asia (în Evul Mediu, răsăritul se află în partea de nord a hărților, şi nu nordul ca în zilele noastre) către țările din Europa, pentru a termina cu Africa şi cotloanele lumii. Descrierea Orientului este astfel ocazia de a aminti episoade biblice, fie că e vorba de arca lui Noe, ale cărei rămăşițe se găsesc pe muntele Ararat, sau de popoarele Gog şi Magog cărora le sunt asimilați

BDD-A26637 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:55 UTC)

tătarii. Aşadar, e mai puţin o observaţie, cât o viziune asupra lumii care apare în primele texte cosmologice, în vreme ce Orientul este un ţinut necunoscut.

Pelerinaje, cruciade, misiuni, ambasade, comerţ, studii: motivele de a călători nu lipsesc în Evul Mediu şi deci nu e de mirare că, în această perioadă, există şi se înmulţeşte o literatură de călătorie. Scrise în latină, dar şi în franceză, aceste povestiri dau informaţii despre itinerarele şi locurile traversate sub forme variate, de la simpla descriere la analiza obiceiurilor, trecând prin sfaturi practice. În acest ansamblu, povestirile de călătorie spre Orient sunt constituite mai întâi din relatarea unor pelerinaje spre Pământul Sfânt şi Ierusalim, care totodată descriu un itinerar spiritual, dau sfaturi practice şi sunt o invitaţie la călătoria spre un Orient unde miracolele şi minunile se înmulţesc.

Dar alte destinaţii dau naştere unor scrieri latine despre locuri până acum mitice şi legendare: Mongolia, China şi India se deschid lumii occidentale pentru schimburi comerciale – cu drumul mătăsii – dar şi pentru misiuni religioase care au drept scop evanghelizarea mongolilor. Trebuie, astfel, amintiţi Jean du Plan Carpin, trimis de Papa, în 1245, spre Karakorum şi care scrie *Istoria mongolilor,* în acelaşi timp, o povestire de călătorie şi o descriere geografică; Guillaume de Rubrouck, trimis într-o misiune de Sfântul Ludovic, tot spre Karakorum, prin Crimeea, în 1255, de la care ne-a rămas lucrarea *Călătorie în Imperiul mongol*, cuprinzând o mare cantitate de informaţii precise despre modul de viaţă şi religiile acestui popor. Autorii sunt religioşi, dar acest lucru nu impietează asupra informaţiilor din lucrările lor, acestea fiind sunt edificatoare: ele schiţează un tablou al modului de viaţă al mongolilor şi constituie o mină de informaţii pentru călători, atât pentru neguţători, cât şi pentru misionarii religioşi care se înmulţesc între sfârşitul secolului al XIII-lea şi mijlocul secolului al XVI-lea. Aceste povestiri inaugurează astfel un nou gen, povestirea geografică, unde sunt descrise itinerarul şi viaţa locuitorilor şi unde Orientul devine obiect de ştiinţă.

Există însă şi o altă tradiţie livrescă privitoare, în special, la India şi minunile ei. Ea este de domeniul ficţiunii şi lasă un spaţiu larg imaginaţiei cu evocarea de popoare sălbatice, ciudate, adesea cu oameni goi, pe jumătate animale. Aceasta s-a dezvoltat mai întâi în cosmologii, dar şi în două scrisori. Una, atribuită lui Alexandru cel Mare (secolul al IV-lea î.d.Ch.) şi adresată filozofului Aristotel, se prezintă ca o descriere a minunăţiilor Indiei. Cealaltă, numită *Scrisoarea lui Pierre Jean*, datează din secolul al XII-lea. Este un text în latină presupus a fi fost scris de către un rege din Orientul creştin occidentalilor (acest personaj se regăseşte, de altfel, la Marco Polo, în *Cartea minunilor*), care descrie un regat oriental fantastic, populat cu monştri, plin de bogăţii fastuoase şi situat între paradisul terestru şi Pământul Sfânt. Dar India este şi un loc romanesc, care apare în diversele versiuni ale Romanului lui Alexandru (1180). Această operă prezintă istoria fabuloasă a lui Alexandru cel Mare şi mai ales zăboveşte asupra cuceririi de către el a Orientului, unde descoperă locuri minunate, palate pline de mătase, de fildeş şi de pietre preţioase, de animale ciudate

BDD-A26637 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:55 UTC)

şi de fiinţe extraordinare precum sirenele, amazoanele şi fetele flori, care amintesc, în mod izbitor, de femeile viţă-de-vie din romanul lui Lucian.

Confruntarea cu lumea orientală nu împiedică, aşadar, menţinerea povestirilor fabuloase despre Orient. Îndepărtarea ţinuturilor şi dificultatea călătoriilor împing popoarele într-un „departe" straniu, unde totul este extraordinar deoarece totul este diferit. Totul este minune, iar acest cuvânt, repetat la infinit în povestirile de călătorie sau în descrierile Asiei, traduce surpriza în faţa celuilalt, minunarea sau spaima. Este semnul trecerii într-o lume necunoscută unde fauna, flora, mărfurile, religiile şi chiar relaţiile familiale sunt opuse. Acest lucru poate fi o chezăşie a calităţii, un semn al opulenţei, dar şi al monstruozităţii. Ţinuturile din India, ca şi cele de la antipozi, incită astfel imaginaţia şi curiozitatea: descrierea minunilor aboleşte hotarul dintre real şi adevărat deoarece ea dezvăluie ceea ce nu a existat şi nu a fost văzut niciodată. Asia este ţinutul în acelaşi timp al bogăţiei şi al sălbăticiei, al frumuseţii extreme şi al hidoşeniei fiinţelor hibride: astfel aici se găsesc din abundenţă pietre preţioase, palate extraordinare şi grădini de vis, dar şi ciclopi, oameni cu cap de câine, amazoane, oameni cu mai multe mâini... Alteritatea este semnificată prin acest dezmăţ al imaginaţiei: ea suscită în acelaşi timp admiraţie şi spaimă şi umple absenţa cunoştinţelor geografice despre ţinuturile visate al căror nume au o putere evocatoare. Cetăţile şi peisajele sunt într-adevăr absente din aceste descrieri care nu fac decât să intervină spectaculosul, fie că e vorba despre faună, despre floră sau despre neamul omenesc.

Acest exces ascunde vidul cunoştinţelor: dacă localizarea oraşelor şi a regiunilor nu este totdeauna de o mare precizie pentru lumea europeană medievală, modul descrierii care urmează un itinerar permite o reperare uşoară pentru cititor. În schimb, cum ţinuturile din Extremul Orient nu corespund niciunui itinerar cunoscut, hotarele lor rămân neclare, imprecise. India apare astfel ca un imens teritoriu în care reperele obişnuite dispar: crearea minunilor remediază această cunoaştere parţială, aşa cum, pe unele hărţi, absenţa numelor oraşelor sau ţărilor este compensată de bogăţia ilustraţiilor. Atlasul catalan (secolul al XIV-lea) conţine, bunăoară, o reprezentare a unei caravane de călători.

Ţinuturile orientale sunt, aşadar, locuri ale minunilor şi invită la legendă, la mit şi la creaţia fabuloasă. Asia este locul extraordinarului, mai mult decât locurile sfinte care dezvăluie miracole.

Între aceste două tradiţii se plasează *Cartea minunilor*, aşa cum o subliniază prezenţa a două titluri în manuscrisele medievale. Acestea sunt, în ordine: *Descoperirea lumii*, ceea ce înseamnă că autorul descrie lumea, şi *Cartea minunilor*, celui de-al doilea datorându-i-se renumele cărţii, deoarece este perceput, chiar şi în zilele noastre, ca o invitaţie la fabulos şi la extraordinar. *Dezvăluirea lumii* descrie inform şi prezintă un fel de geografie a ţinuturilor orientale, în vreme ce *Cartea minunilor* este o povestire a minunăţiilor, în special pentru India şi, din această perspectivă, alunecă spre evocarea unor popoare ciudate sau enumeră luxul fastuos al palatelor Marelui Han. Astfel naratorul insistă asupra acestui dublu obiectiv: a spune

BDD-A26637 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:55 UTC)

adevărul despre ţările mongole într-o povestire didactică şi a relata minunile orientale alunecând spre imaginar şi mit.

Marco Polo este modelul exploratorilor, care călătoreşte şi care mai ales caută să-l înţeleagă pe celălalt. Om al timpului său, cu certitudinile sale, el manifestă o curiozitate neobosită, cercetătoare, călătoare, interogatoare. Avem de-a face o călătorie către ţinuturile îndepărtate ale Mongoliei şi Chinei, într-o vreme în care tătarii dominau Orientul, la care cartea lui Marco Polo, *Cartea minunilor*, invită cititorul de azi. O carte, cu siguranţă, ieşită din comun, însăşi redactarea ei trimiţând la legendă. Căci ea a fost scrisă la Genova, în închisoare, de către romancierul Rustichiello da Pisa, cunoscut pentru romanele sale despre curtea regelui Arthur. Acesta a auzit povestea din gura lui Marco Polo, închis împreună cu el. Scrisă în franceză, în italiană, tradusă în latină, cartea a fost rescrisă în secolul al XVI-lea de către un veneţian care face din ea o lucrare fabuloasă şi contribuie la legenda eroului său, fiul negustorului devenit ambasador şi misionar pe lângă Marele Han.

Într-adevăr, lucrarea este rodul mai multor călătorii şi al punerii cap la cap a unor sume de informaţii culese şi relatate de trei persoane. Este vorba de tatăl lui Marco Polo şi de fratele acestuia, negustori, care fac doar ei două călătorii în Orient, în urma cărora le furnizează informaţii rudelor şi concitadinilor, şi de Marco Polo însuşi, pe care cei doi, deşi avea o vârstă destul de fragedă, îl iau cu ei într-o a treia călătorie. Tatăl şi unchiul descriu ţinuturile traversate inserând anecdote, legende, descrieri de bătălii şi fac un tablou al curţii mongole. Aceste informaţii apar la începutul cărţii ajunse până la noi sub numele lui Marco Polo. În toate este vorba, în cea mai mare parte, de ţări reale, care depind de Marele Han, până în Japonia, dar şi de locuri imaginare din Africa până în Madagascar şi Zambia.

Este o povestire de călătorie didactică (caracter pe care-l va păstra şi relatarea lui Marco Polo), în care se dau informaţii prezentate ca adevărate despre ţinuturi, faună, floră, bogăţiile regiunilor din Orient şi despre obiceiurile locuitorilor. Apar însă şi legende miraculoase, caracteristice inevitabile ale unui ţinut în care imaginarul se învecinează cu realul. Aceste două caracteristici rezultă din dublul nume al lucrării.

Mai mult, puţinele date cunoscute despre viaţa lui Marco Polo nu ne spun nimic despre rolul exact al acestuia pe lângă Marele Han, despre motivul atribuirii de către acesta a unor misiuni confidenţiale unui occidental, despre tăcerea absolută care-l învăluie pe călător după întoarcere. De aceea nu e de mirare că legenda a umplut aceste lacune şi a înfrumuseţat o viaţă despre care se ştiu puţine lucruri. Din secolul al XIV-lea, Marco Polo este poreclit Millionus „Milionul", poreclă care i se trage de la casa în care locuia şi de la bogăţiile fastuoase pe care le-ar fi văzut şi adus cu sine.

Scriitorul francez a transformat o biografie evazivă într-o legendară viaţă de aventurier. Astfel întoarcerea lui Marco Polo capătă culoarea unei poveşti minunate: cei trei călători nu sunt recunoscuţi de către concitadini; pentru a-i convinge, aceştia organizează un banchet, la care ei apar îmbrăcaţi în minunate haine de mătase, după care, la un moment dat, cer să fie aduse zdrenţele în care se transformaseră vechile

BDD-A26637 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:55 UTC)

lor haine de navigatori, în care fuseseră îmbrăcați când plecaseră de acasă, din tivurile cărora scot mulțime de pietre prețioase. Aceste haine joacă rolul de *crepundia*, menite să identifice un copil abandonat la naștere în literatura antică greco-romană. Or, asemenea istorie fabuloasă a contribuit din plin la transformarea lui Marco Polo într-un personaj de ficțiune, amestec de aventurier, explorator și erou de poveste, ceea ce-l apropie foarte tare de personajul Lucian.

Așadar. scrierea *Cartea minunilor* apare și ea ca un amestec de ficțiune și realitate, elemente care caracterizează viața lui Marco Polo. El este un erou de poveste. Despre el se vorbește la persoana a III-a, ceea ce face din Marco Polo nu naratorul istoriilor, ci eroul călătoriilor lui. Amintim că, în povestirile de călătorie se folosea persoana I. Numai că, cel care a pus pe hârtie povestea, Rustichiello da Pisa este un romancier care a scris compilații de aventuri arthuriene: universul său este așadar lumea fictivă a Mesei Rotunde, foarte îndepărtată de lumea orientală. Povestea este pusă în scris de către un romancier care dezvoltă, în consecință, tot ce poate plăcea, distra și interesa un public format din curteni. El inserează, totodată, dezvoltări tradiționale din literatura despre Orient, didactice sau fictive.

Așa se ajunge la doi naratori, care creează o carte complexă, din cauza celor două voci care se intersectează, se contopesc sau se disting. Pasajele la persoana I insistă asupra adevărului povestirii, având o puternică marcă de oralitate.

Suntem în fața unei descrieri geografice inducând aparența unei narațiuni vii, în curs de realizare, un dialog între naratori și cititori. Personajul Marco Polo servește, în același timp, drept fir conducător al călătoriei și drept garant al veridicității mărturiei. Cu toate acestea, numeroasele lacune despre care am amintit lasă să planeze îndoiala asupra veridicității povestirii. Unele episoade aflate la granița dintre real și imaginar fac mărturia suspectă, în pofida numeroaselor afirmări ale adevărului repetate de autor.

Marco Polo este foarte puțin prezent în carte: el nu intervine decât în unele episoade, principala sa funcție fiind aceea de a vedea și de a povesti, misiune pe care i-o dă Kublai Han. Povestirile la persoana I trimit la un narator diferit de Marco Polo, iar povestirile extraordinare, mai ales cele de la sfârșitul textului nu par compatibile cu o mărturie adevărată. Iată încă o sursă de ambiguitate. Și, ca și cum toate acestea nu erau de ajuns, lucrarea s-a transmis în traduceri în mai multe limbi, în mai multe versiuni, ceea ce a adus și mai multă incertitudine.

Și în cartea lui Marco Polo atrage atenția importanța acordată cifrelor, la care se adaugă remarcile economice despre tipurile de monede, comerț, natura mărfurilor, mijloacele de transport și facilitățile de deplasare, care sunt, în opinia comentatorilor, marca unui narator negustor, a cărui privire reflectă centrele de interes. Nu lipsesc nici descrierile remarcabile prin precizie, explicațiile raționale ale unor credințe occidentale (cum sunt cele referitoare la salamandră), povestirile cu sursă orientală (precum povestea despre cei trei magi, poveste orientală, de aceeași sorginte ca aceea despre personajele aflate în burta chitului, din *Istoria adevărată*).

BDD-A26637 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:55 UTC)

Aşa cum este alcătuită, cartea se citeşte, în primul rând, prin această magie care se naşte din poveste, unde însuşi numărul îşi pierde caracterul obiectiv, ca în lucrarea lui Lucian, pentru a incita la vis şi unde hotarul dintre real şi fictiv dispare.

Pornind de la un adevăr istoric real, dar lacunar şi împănat cu ficţiune, în *Cartea minunilor* adevărul istoric şi cel literar îşi împart textul în mod egal (Adevăr istoric 0,50 – adevăr literar 0,50).

IV. Fantasmele oraşelor invizibile

Reprezentările lumii oscilează, aşadar, între o viziune religioasă a lumii şi o grijă asupra metodei, între un apel la descoperire şi o imaginaţie care ajunge la creaţia fictivă. Descrierea lumii înseamnă şi deplasare în timp: timp real, timp sacru şi timp fictiv al minunăţiei. Scopul acestor texte este povestirea ordonată a lumii în întreaga sa diversitate, pe care o realizează enciclopediile.

Aşa cum am arătat, începând cu secolul al XIII-lea, călătoriile spre Orient şi spre China se înmulţesc datorită misiunilor religioase şi diplomatice şi contactelor stabilite cu hanii mongoli. Povestirile succesive ale lui Jean du Plan Carpin şi Guillaume de Rubrouck aduc noi informaţii care completează cunoştinţele livreşti, ceea ce suscită întrebări asupra originii popoarelor şi o confruntare adesea contradictorie cu tradiţia. Multiplicarea enciclopediilor medievale, care propun ansamblul cunoştinţelor umane excerptate şi ordonate sub forma unui compendiu, fac loc unei confruntări a viziunii creştine şi a povestirile de călătorie. Imaginea Asiei, cu păstrarea caracterului straniu şi minunat, corespunde alegerii enciclopedistului. Oricare ar fi scopul enciclopedistului, domină grija pentru ordine: scrierea didactică permite surprinderea ordonării lumii. Chiar dacă nu corespunde totdeauna unor criterii strict geografice, descrierea cosmologică urmează firul conducător adesea subliniat de adresări către cititor şi o decupare în capitole. În special, ea se prezintă ca un ansamblu organizat metodic. Chiar dacă nu stau la fel ca pentru un om din secolul al XXI-lea, aceste opere traduc aceeaşi curiozitate intelectuală: să se arate întinderea şi capacităţile cunoştinţelor omeneşti care se poate dezvolta neîncetat.

Şi totuşi se pare că nu curiozitatea intelectuală primează.

Itinerarul lui Marco Polo, în care se amestecă legende, poveşti şi mărturii aflate la limita dintre real şi imaginar, este un apel la descoperire şi explorare. Este cartea care a fost adnotată de Cristofor Columb, în virtutea valorii sale de adevăr. Dar mai ales ea incită la continuarea povestirii, aşa cum se întâmplă şi cu *Istoria adevărată*, pentru care autorul promite un al doilea volum, volum pe care nu l-a scris niciodată şi credem că nici nu a avut intenţia să-l scrie. Orientul evocat de Marco Polo suscită ficţiunea. Este reuşita legendară a unei expediţii către marginile lumii.

Numai că, în ultimele secole, minunata poveste a lui Marco Polo se mută în domeniul sensibilităţii, al sentimentelor. Misiunea faimosului călător veneţian la curtea lui Kublai Han face subiectul unuia dintre romanele lui Italo Calvino: *Oraşele*

BDD-A26637 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:55 UTC)

invizibile. Scriitorul italian preia tema *Cărții minunilor*, poate cel mai celebru exemplu de memorialistică de călătorie din Evul Mediu, reinterpretând-o în cheie personală.

Calvino păstrează rolul de ambasador și consilier pe care-l îndeplinea Marco Polo pe lângă Kublai Han. Introduce însă o profundă componentă antropologică, deoarece Marele Han al mongolilor interesul lui Kublai de a înțelege ce se întâmplă cu cetățile sale și cu imperiul, pentru a le feri de distrugere, nu este decât un pretext.

> „În viața noastră, a împăraților, există un moment care urmează trufiei date de vastitatea nemărginită a teritoriilor pe care le-a cucerit, melancoliei și uşurării de a şti că o să renunțăm curând să le cunoaștem și să le înțelegem; ca o senzație de gol care ne cuprinde într-o seară, dimpreună cu mirosul elefanților după ploaie și al cenușii de santal care se răcește pe tipsii; o amețeală care face să tremure fluviile și munții pictați pe umerii blond-arămii ai planisferelor, rulează unele peste altele sulurile cu depeșe, ce ne anunță prăbușirea celor din urmă oștiri vrăjmașe, înfrângere după înfrângere, și crapă ceara sigiliilor unor regi ale căror nume nu ne-au ajuns nicicând la urechi, care imploră protecția oștirilor noastre ce înaintează, oferind în schimb tributuri anuale în metale prețioase, piei tăbăcite și carapace de țestoasă: este momentul disperat în care descoperim că imperiul pe care-l credeam sumă a tuturor minunăților e o ruină fără capăt și formă, că în el cangrena corupției e prea profundă pentru ca sceptrul nostru s-o mai poată vindeca, că triumful asupra suveranilor vrăjmași ne-a preschimbat în moștenitori ai decăderii lor de secole. Doar la istorisirile lui Marco Polo reușește Kubilai Han să discearnă, printre zidurile și turlele menite să se prăbușească, filigranul unui desen într-atât de fin, încât să poată scăpa mușcăturii termitelor.”

Marco însuși pare dornic să înțeleagă ce îi leagă pe oameni între ei și care sunt resorturile traiului în cetate, în speranța că acestea vor dăinui, ca liant, în urma oricăror crize.

Orașele descrise redesenează atlasul lumii ideale și fără de sfârșit.

Cadrul cărții este reprezentat de dialogul dintre călătorul venețian și Marele Han al mongolilor, dialog repetat la începutul și la sfârșitul fiecărei părți a lucrării. Avem, așadar, două voci, care se exprimă fiecare pe sine, la persoana I. Tradiționalele capitole de enciclopedie sunt înlocuite de 55 de poeme în proză, descriind tot atâtea cetăți, dar reprezentând descrierea uneia singure: Veneția. Nu l-a fermecat oare nimic atât de mult, în imensul imperiu mongol, încât să uite de farmecul cetății natale?

Cele 55 de cetăți sunt împărțite în 11 grupe, fiecare de câte 5 entități. Nimic din denumirea acestor grupe nu trimite la fast, bogăție, stranietate, elementul definitoriu fiind unul psihic: Orașele și memoria, Orașele și dorința, Orașele și semnele, Orașele zvelte, Orașele și schimburile, Orașele și ochii, Orașele și numele, Orașele și morții, Orașele și cerul, Orașele continue, Orașele ascunse.

Marco Polo este străinul care vede și observă, aude și ascultă, intuiește și gândește, clasifică și ordonează, dar este permanent lipsit de acel ceva care l-ar face să înțeleagă și să simtă precum unul de-al locului. Aici el este celălalt, ceea ce-l scutește de uimire, de surpriză, de spaimă sau groază, dar și de cuprinderea înțelegerii. De aceea orașele sunt plasate la locul de întâlnire dintre imaginațiile celor doi. Ele nu au tradiționalul lor rol de fundal sau de obiect decorativ, ci devin materializări pentru

BDD-A26637 © 2017 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:55 UTC)

tristețe, amintiri, fericire, compasiune, toleranță, înțelegere, cu rădăcinile în conexiunea imaginativă cu alți oameni. Toate sunt locuri ale conștiinței și ipostaze ale Veneției, despre care Marco refuză cu obstinație să-i povestească Hanului.

Jurnalul plin de melancolie schițat de Marco Polo pentru Marele Han, la întoarcerea din călătoria prin orașele sale, n-are nici început nici sfârșit, dar pune în evidență dualitatea, aversul și reversul pe care le întrupează cele două personaje emblematice pentru Occidentul civilizat, dezvoltat, dar aglomerat și Orientul îndepărtat, sălbatic, dar fascinant. Elementele ce le caracterizează sunt antagonice: civilizație versus barbarie, artă versus existență ternă, eternitate versus efemeritate, structură versus haos.

Orașe invizibile? Orașe, pentru că acestea sunt rezultatul imaginației, creații umane ce rezultă din ambițiile, visurile și munca oamenilor ce speră într-un viitor care poate fi făurit. Invizibile, pentru că, spre deosebire de tradiția cărților de călătorie, autorul ne invită să privim dincolo de aparențe și de evident, dacă dorim să găsim secretul ce face ca fiecare oraș să fie unic și de neuitat. Ca o femeie frumoasă, care nu poate avea duplicat. Poate de aici și numele speciale și eufonice ale acestora: Diomira, Isidora, Anastasia, Armilla, Octavia... și sunt clădite din imagini, mirosuri, cântece, dorințe, visuri și amintiri.

Plecând de la o operă reală, Italo Calvino a făcut un exercițiu de imaginație. În lucrarea sa domnește fantezia. Aceeași fantezie căreia-i datorăm punerea în lumină a oricărei entități materiale și vizibile, cu caracteristici bine definite și perceptibile prin simțuri, dar și imateriale, rod al minții și al viselor noastre. Din totdeauna și pururea ele se pot converti unele în altele.

Bibliografie

Calvino, Italo. 2011. *Orașele invizibile* [*The Invisible Towns*]. Traducere din limba italiană și postfață de Oana Boșca-Mălin. București: Editura Alfa.

Cunliffe, Barry. 2000. *Pythéas le Grec découvre l'Europe du Nord (Ive siècle av. J.-C.)*. Traduit de l'Anglais par Marie-Geneviève l'Her. Paris: Éditions Autrement.

Lacassin, Francis (éd.). 1999. *Voyages aux pays de nulle part*. Paris, Robert Laffont.

Luciano, *Storia vera*. 1993. Introduzione, traduzione e note di Quinto Cataudella, testo greco a fronte. Milano: Rizzoli.

Lucian din Samosata. 2000. *Istoria adevărată* [*The True History*]. Traducere, notiță bio-bibliografică și postfață de Florica Bechet. București: Paideia.

Polo, Marco. 2005. *Le Livre des merveilles*. Édition présentée par Joëlle Ducos. Traduction et adaptation de Joëlle Ducos. Paris: Bordas/Sejer.

Surse electronice:

Franga, Liviu, *Phantasia – între adevăr și iluzie (I)*, în *Viața Românească* 3-4/2009, http://www.viataromaneasca.eu/arhiva/58_viata-romaneasca-3-4-2009/23_note-clasice/și *(II),* 11-12/2009, http://www.viataromaneasca.eu/arhiva/63_viata-romaneasca-11-12-2009/23_noteclasice/507_phantasia-intre-adevar-si-iluzie-ii.html.

Morozov, Gabi, *Orașele invizibile. Italo Calvino*. https://bookhub.ro/orasele-invizibile-italo-calvino/ http://www.all.ro/colectia_strada-fictiunii-clasic/orasele-invizibile.html

BDD-A26637 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:56:55 UTC)